

Siniša Marčić¹

PERCEPCIJA GRAĐANA BOSNE I HERCEGOVINE O OBRAZOVANJU ODRASLIH

- Sažetak -

Obrazovanje odraslih se često opisuje kao 'druga šansa' koja odraslima stoji na raspolaganju da utvrde nivo svog znanja ili da steknu nova znanja i vještine kako bi postali konkurentniji na tržištu rada. U radu su predstavljeni rezultati empirijskog istraživanja koje je imalo za cilj da utvrdi u kojoj mjeri su građani BiH svjesni važnosti obrazovanja odraslih i spremnost da učestvuju u programima obrazovanja odraslih, kao i upućenost u programe za obrazovanje odraslih. Rezultati ukazuju da su građani u velikoj mjeri svjesni važnosti obrazovanja odraslih te da su spremni učestvovati u programima za sticanje znanja i vještina. Istovremeno, građani su nedovoljno informisani o mogućnostima obrazovanja odraslih, što se najčešće manifestuje kroz neodlučne stavove. Nužno je stvoriti odgovarajući pravni okvir koji bi pomogao razvoju sistema obrazovanja odraslih na svim nivoima vlasti, te promijeniti sadašnji odnos prema ovoj oblasti.

Ključne riječi: obrazovanje odraslih, percepcija građana, važnost obrazovanja odraslih, ulaganje u obrazovanje, sticanje znanja i vještina.

Uvod

Promjenjiva priroda znanja u eri globalizacije i na takvim promjenama zasnovano društvo znanja u velikoj mjeri određuju savremena društva.² Trenutno prolazimo kroz period nezapamćene revolucije znanja na koju su uticali brojni faktori kao što su jeftine i široko dostupne informacije, sofisticirane

¹ Dr. Siniša Marčić, Agencija *Spektar*, Banja Luka.

² Jarvis, P., (2004), *Adult Education and Lifelong Learning: Theory and Practice*, London: RoutledgeFalmer.

ran sistem naučnih istraživanja i razvoja, sve moćnija tehnološka pomagala koja omogućavaju kraći put između inovacija i pojavljivanja gotovih proizvoda ili usluga na tržištu. Sve ovo utiče na stvaranje dinamičnog globalnog tržišta i ogromne konkurencije na svim poljima.³ U ekonomskom smislu, globalizacija nije ništa drugo do izloženost konkurenciji svih aktera u određenoj oblasti, ali i 'skupa realnost' koja nameće neizbježnu potrebu za doživotnim obrazovanjem odraslih.⁴

Dinamične i često nepredvidljive društveno-ekonomske oscilacije podstaknute globalizacijom nameću potrebu prihvatanja stalnih promjena kao obaveznog elementa za poslovni uspjeh u budućnosti. Dalje, stalne promjene u poslovanju utiču na nužnost kontinuiranog sticanja novih znanja i vještina s kojima pojedinci, organizacije i cijela društva mogu biti konkurentni na tržištu. Istraživanja nedvosmisleno potvrđuju da se obrazovanje isplati u kontekstu zapošljavanja, a visina stečenog formalnog obrazovanja pokazuje se kao važan prediktor visine prihoda koje osoba ostvari tokom života.⁵ U teoriji se već decenijama govori o tzv. "paralelizmu" Jacoba Mincera, koji je osmislio model za utvrđivanje povrata uloženi sredstava u školovanje kroz prihode nakon završetka školovanja. Njegov model je utvrdio da postoji korelacija između visine stečenog obrazovanja i iskustva, s jedne strane, te visine prihoda koje osoba ostvaruje tokom profesionalnog života, s druge strane. Tako, na primjer, istraživanja ukazuju da je razlika između životnih zarada prosječnih Amerikanaca koji završe srednju školu i Amerikanaca koji završe koledž i nastave da učestvuju u programima obrazovanja odraslih oko 631.000 dolara.⁶ Takođe, Dustmann i Meghir su utvrdili da je visina primanja kod visokokvalifikovanih radnika do 35 godina starosti koji su nakon srednje škole pohađali obuke za unapređenje znanja i vještina postepeno

³ Dahlman, C., Zhihua Zeng, D., & Wang, S., (2007), *Enhancing China's Competitiveness through Lifelong Learning*, Washington: World Bank.

⁴ Abdi, A., & Kapoor, D., (2009), "Global Perspectives on Adult Education: An Introduction", u Abdi, A., & Kapoor, D., Ur, *Global Perspectives on Adult Education*, New York: Palgrave. Str. 3.

⁵ Vidi npr.: Krueger, A. B., & Lindahl, M., (2001) "Education for Growth: Why and for Whom?," *Journal of Economic Literature*, Vol. 39, No. 4, Str: 1101-1136. Za pregled literature o rastu primanja u odnosu na obrazovni nivo vidi: Connolly, H. & Gottschalk, P., (2006). "Differences in Wage Growth by Education Level: Do Less-Educated Workers Gain Less from Work Experience?," *IZA Discussion Papers* 2331, Institute for the Study of Labor (IZA).

⁶ Tight, M., (2004), *Key Concepts in Adult Education and Training 2nd Ed.* London: RoutledgeFalmer. Naročito str: 76.

rasla tokom karijere, dok su nekvalifikovani radnici najčešće stagnerali.⁷ Ipak, iako se Mincerov model dugo vremena smatrao pouzdanim, treba ga posmatrati sa određenom rezervom jer ga skorašnja istraživanja dovode u sumnju i ukazuju na nužnost uopštene dinamičke analize koja u obzir uzima mnoge faktore kao što su neodvojivost školovanja i iskustva, kao i uvažavanja neizvjesnosti na tržištu.⁸ Uprkos tome, nema sumnje da je obrazovanje jedan od ključnih faktora za razvoj modernih društava. Kao ilustracija nam može poslužiti podatak da su ulaganja u istraživanja i razvoj, obrazovanje i softver u zemljama OECD-a trenutno na istom nivou kao ulaganja u hardver.⁹ Ulaganjem u obrazovanje države stvaraju pretpostavke za povećanje inovativnosti i produktivnosti, a brojni primjeri iz svijeta pokazuju da su ključni faktori koji utiču na povećanje produktivnosti brzina i osposobljena radna snaga. S tim u vezi, sve razvijene zemlje svijeta – a sve više i zemlje u razvoju¹⁰ – značajnu pažnju posvećuju razvoju sektora obrazovanja odraslih.

Uzimajući u obzir prethodno navedene argumente, osnovno pitanje koje ovaj rad postavlja je: U kojoj mjeri je razvijena svijest kod građana Bosne i Hercegovine o obrazovanju odraslih? Cilj je da utvrdimo kakva je percepcija građana BiH o važnosti obrazovanja odraslih i spremnost da učestvuju u programima obrazovanja odraslih, kao i o upućenosti u programe za obrazovanje odraslih. U prvoj sekciji predstavljam osnovne definicije pojmova koje koristim u ovom radu, dok u narednoj sekciji poredim poimanje obrazovanja odraslih u Evropskoj uniji (EU) i BiH. U trećoj sekciji predstavljam empirijsko istraživanje i na koncu nudim zaključna razmatranja.

Obrazovanje odraslih

Obrazovanje odraslih se često opisuje kao 'druga šansa' koja odraslima stoji na raspolaganju da utvrde nivo svog znanja ili da steknu nova znanja i vještine kako bi postali konkurentniji na tržištu rada. Pojam 'obrazovanje

⁷ Dustmann, C. & Meghir, C., (2001). "Wages, experience and seniority," *IFS Working Papers*, W01/01, Institute for Fiscal Studies.

⁸ Vidi: Heckman, J. J., Lochner, L. J. & Todd, P. E., (2003). "Fifty Years of Mincer Earnings Regressions," *IZA Discussion Papers 775*, Institute for the Study of Labor (IZA).

⁹ Dahlman, C., Zhihua Zeng, D., & Wang, S., (2007), *Enhancing China's Competitiveness through Lifelong Learning*, Washington: World Bank. Str. 2.

¹⁰ Vidi: Abdi, A., & Kapoor, D., Ur, (2009), *Global Perspectives on Adult Education*, New York: Palgrave; Dahlman, C., Zhihua Zeng, D., & Wang, S., (2007), *Enhancing China's Competitiveness through Lifelong Learning*, Washington: World Bank. Str. 2.

odraslih' je prilično teško precizno definisati jer zavisi od ugla posmatranja,¹¹ odnosno može se sagledavati iz biološkog, pravnog ili socio-kulturološkog ugla. S druge strane, oblast obrazovanja odraslih je amorfnu, fragmentirana i različito se shvata u raznim zemljama. U britanskoj tradiciji, na primjer, postoje dva shvatanja obrazovanja odraslih: (a) 'adult education' – isključivo oblik liberalnog obrazovanja za osobe koje se smatraju odraslima, i (b) 'education of adults' – bilo koji obrazovni proces namijenjen odraslim osobama bez obzira na ideološki ili institucionalni okvir. Knowles smatra da konfuziji oko razumijevanja pojma doprinosi činjenica da se koristi bar u tri različita značenja. U najširem smislu se odnosi na proces učenja kod odraslih, u tehničkom smislu se misli na organizovane aktivnosti koje sprovode različite institucije s ciljem postizanja obrazovnog cilja, dok treće značenje objedinjuje prethodna dva značenja u svojevrсно polje socijalnih praksi.¹² Jarvis zato predlaže da se nedoumice oko pojma riješe uvođenjem konstrukcije "post-obavezno obrazovanje" (post-compulsory education),¹³ što samo djelimično rješava problem jer i dalje precizno ne definiše pojam "odrasla osoba". Stoga ne čude tvrdnje nekih autora da je svaki pokušaj jasnog određivanja pojma obrazovanje odraslih unaprijed osuđen na propast.¹⁴

Uzimajući u obzir da je u pitanju sporan pojam, kao i to da ovaj rad nema ambiciju da detaljno elaborira ovu temu, slične diskusije ostavljamo po strani i u nastavku ćemo pod pojmom obrazovanje odraslih smatrati "sve oblike formalnog i neformalnog obrazovanja građana koji nemaju status učenika ili studenata" kako se navodi u "Strategiji razvoja stručnog obrazovanja u BiH za period 2007-2013".¹⁵ Donekle slične pojmove "doživotnog obrazovanja" i "doživotnog učenja" ćemo u ovom radu tretirati pod rubrikom obrazovanje odraslih. Na koncu, u kontekstu ovog rada je važno naglasiti da se pod obrazovanjem odraslih podrazumijeva obezbijedena mogućnost svakom pojedincu da prema ličnim željama i potrebama uči tokom cijelog života.¹⁶ U

¹¹ Merriam, S. B. & Brockett, R. G. (2007), *The Profession and Practice of Adult Education: An Introduction*, Jossey Bass. San Francisco: Jossey-Bass. Str. 3.

¹² Knowles, M. S., (1980). *The Modern Practice of Adult Education: From Pedagogy to Andragogy*. Eaglewood Cliffs. NJ: Cambridge. Str. 25.

¹³ Jarvis, P., (2004), *Adult Education and Lifelong Learning: Theory and Practice*, London: RoutledgeFalmer. Str. 44-46.

¹⁴ Za detaljniju diskusiju o različitim konceptima vidi: Tight, M., (2004), *Key Concepts in Adult Education and Training 2nd Ed*. London: RoutledgeFalmer. Naročito str: 61-65.

¹⁵ Navedeno prema: DVV International, (2008), "Razvoj i stanje učenja i obrazovanja odraslih – Nacionalni izvještaj Bosne i Hercegovine". Str. 7.

¹⁶ Tight, M., (2004), *Key Concepts in Adult Education and Training 2nd Ed*. London: RoutledgeFalmer. Str. 39.

narednoj sekciji ćemo razmotriti razlike između obrazovanja odraslih u Evropskoj uniji i BiH.

Poređenje između obrazovanja odraslih u EU i BiH

Obrazovanje odraslih je identifikovano kao ključan segment za socijalni model EU i omogućavanje konkurentnosti Evrope u globalizovanom svijetu. Sem toga, obrazovanje odraslih ima presudnu važnost za izgradnju evropskog socijalnog kapitala, osnaživanje socijalne inkluzije i kao instrument za borbu protiv posrednih troškova socijalne ekskluzije. S tim u vezi, Evropska komisija je identifikovala pet oblasti na kojima treba da počiva sistem obrazovanja odraslih u EU.¹⁷ Prije svega, nužno je razviti okvir za obrazovanje odraslih zasnovan na različitim nacionalnim tradicijama kako bi sve zemlje mogle međusobno učiti i porediti postojeće programe radi poboljšanja kvaliteta programa obrazovanja odraslih. Drugo, javne institucije i vlade trebaju obezbijediti finansiranje dostupnih i fleksibilnih programa obrazovanja odraslih, naročito za ugrožene kategorije, uključujući sve stariju populaciju. Treće, za kvalitetno obrazovanje odraslih je nužno postojanje umreženih aktera, počev od javnih institucija, preko društvenih pokreta, nevladinih organizacija i preduzeća, koji moraju obezbijediti kvalitetno osoblje za realizaciju programa obuka. Četvrto, postoji jasna potreba da se neformalno i informalno obrazovanje tretiraju kao vrijednosti od interesa za cijelo društvo, prije svega za osobe koje dograđuju svoja znanja i vještine, a ne samo za preduzeća. Institucionalizacijom neformalnog obrazovanja stvorio bi se ključni alat za podizanje motivacije kod osoba kojima je ovakav vid učenja neophodan. Na koncu, treba stvoriti sistem mjerenja i nadgledanja koji će omogućiti planiranje razvoja sektora obrazovanja odraslih.

Uprkos lijepo sročnim preporukama, činjenica je da je oblast obrazovanja odraslih nejednako razvijena u EU. Brojni dokazi pokazuju da je učešće građana u programima obrazovanja odraslih veoma neujednačeno u različitim dijelovima EU, pri čemu su u postojeće programe najmanje uključene grupe kojima je dogradnja znanja i vještina prijeko potrebna. Utvrđeni EU benčmark o učešću odraslih u doživotnom učenju do 2020. godine je 15 posto opšte populacije između 25-65 godina, što su neke zemlje Skandinavije, Holandija i Velika Britanija već ostvarile, dok su Austrija i Slovenija blizu cilja. S druge strane, učešće odraslih u programima edukacija i obuka je

¹⁷ Vidi: European Association for the Education of Adults, (2006). "Adult Education Trends and Issues in Europe" http://ec.europa.eu/education/pdf/doc268_en.pdf.

daleko ispod prosjeka EU-a u Rumuniji i Bugarskoj, gdje je svega dva posto odraslih uključeno, dok je u Grčkoj, Mađarskoj, Slovačkoj i Turskoj manje od četiri posto odraslih u pomenutim programima.¹⁸ Odmah se primjećuje da postoji bitna razlika između disciplinovanog i tradicionalno bogatijeg sjevera Evrope, i znatno relaksiranijeg i siromašnijeg juga evropskog kontinenta kao i nekadašnjih zemalja Istočnog bloka. Kako svrha ovog rada nije da detaljno razmatramo ovaj problem, možemo spekulirati da se uzroci ovakvog odnosa vjerovatno kriju u socio-ekonomskom stanju pomenutih zemalja, kao i u nejednako razvijenoj svijesti o važnosti sistemskog investiranja u obrazovanje.

Kada je riječ o našem regionu, trenutno ne postoje precizni podaci o zastupljenosti programa obrazovanja odraslih na prostoru jugoistočne Evrope, naročito na zapadnom Balkanu. Nedavno objavljen izvještaj OECD-a naglašava da je obrazovanje odraslih prema međunarodnim standardima u BiH nedovoljno zastupljeno, dok su sistemi obuka za sticanje znanja i vještina na radnim mjestima nedovoljno razvijeni.¹⁹ Izvještaj dalje ističe da neadekvatnost vještina koje posjeduju zaposleni ili tražioci posla usporava razvoj određenih sektora, što je djelimično posljedica nesklada između prevaziđenih planova i programa po kojima se školuju mladi ljudi i potreba tržišta rada, ali i nepostojanja izgrađenog sistema za sticanje novih znanja i vještina. Uz Moldaviju, samo u BiH ne postoje ozbiljni sistemski podsticaji za usavršavanje na radnom mjestu. Sporadične inicijative usmjerene na pružanje obuka za sticanje znanja i vještina potrebnih na tržištu rada – uglavnom kroz projekte nevladinog sektora – su često nekvalitetne i kratkog daha, što ukazuje na potrebu stimulanja razvoja sektora pružalaca usluga.²⁰ Prema izvještaju DVV Internationala obrazovanje odraslih u BiH se “ne tretira kao važna i strateška komponenta na ljestvici ekonomskog i društvenog razvoja”, “nije institucionalizovano u BiH”, odnosno “nije prepoznato kao područje obrazovanja od vitalnog značaja za sadašnjost i budućnost zemlje”.²¹ Uprkos činjenici da je Savjet ministara BiH prije tri godine usvojio dokument koji definiše strateške pravce razvoja obrazovanja odraslih u BiH, do

¹⁸ Eyrudice. (2011), *Adults in Formal Education: Policies and Practice in Europe*. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency.

http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/128EN.pdf.

¹⁹ OECD, (2010), “Investment Reform Index 2010: Monitoring Policies and Institutions for Direct Investment in South-East Europe”.

²⁰ Ovakav stav je identifikovan na brojnim sastancima sa grupama privrednika u četiri veća grada u BiH u periodu mart-maj 2011. godine.

²¹ Navedeno prema: DVV International, (2008). “Razvoj i stanje učenja i obrazovanja odraslih – Nacionalni izvještaj Bosne i Hercegovine”. Str. 7.

danas nijedan od predviđenih ciljeva nije ostvaren.²² Može se konstatovati da oblast obrazovanja odraslih dijeli sudbinu većine inicijativa u BiH koje često postanu predmet političkih razmimoilaženja i potkusurivanja, umjesto da se doživljavaju kao temelj za razvoj cijelog društva. Nefunkcionalan sistem u velikoj mjeri generiše razne systemske anomalije, kao što ilustruju primjeri ‘plaćenih diploma’ koje često nemaju ni formalnu, a kamo li praktičnu vrijednost.

U ovakvim okolnostima je opravdano postaviti pitanje kako se građani BiH snalaze u ‘sistemu poremećenih koordinata’ i kako gledaju na sopstvenu budućnost kroz prizmu ulaganja u sticanje novih znanja i vještina. S tim u vezi, nakon prethodnog kratkog teorijskog razmatranja prelazimo na empirijsko istraživanje koje predstavljam u narednim sekcijama.

Empirijsko istraživanje i istraživački postupak

Većina izvještaja koji tretiraju pitanje obrazovanja odraslih u BiH polaze od pretpostavke da je nužno objediniti postojeće programe za sticanje znanja i vještina kako bi se zadovoljile potrebe privrede. Ovakav pristup je suštinski ispravan, ali se mora konstatovati da ima jedan značajan nedostatak: uglavnom se posmatra iz ugla poslodavaca, pri čemu se o percepciji običnih građana – koji bi trebali biti najzainteresovanija ciljna grupa programa za obrazovanje odraslih – malo zna. Stoga se ovaj rad fokusira na predstavljanje stanja u oblasti obrazovanja odraslih u BiH iz perspektive običnih građana. Jedno prethodno istraživanje objavljeno na stranicama ovog časopisa²³ izvještava o spremnosti 170 ispitanika starijih od 40 godina iz deset gradova BiH da učestvuju u obrazovnim pripremama za penziju. Skoro dvije trećine (61,2%) ispitanika iskazalo je zainteresovanost da se pravovremeno pripremi za penzionerske dane, pri čemu je zanemarljivo mali broj ispitanika (7,0%) tvrdio da nisu zainteresovani za obrazovanje kao pripremu za penziju. Zanimljiv podatak je da je 31,8% ispitanika bilo neodlučno, što je autor protumačio kao nepostojanje svijesti o potrebi za pripremu za penziju, što bi značilo da bi broj zainteresovanih za obrazovanje odraslih mogao biti i veći.

Kako je svrha mog istraživanja bila da utvrdi do koje mjere je obrazovanje odraslih blisko građanima BiH, proveo sam online (web) anketu, za šta

²² Centar za politike i upravljanje, (2010). “Izvještaj o politikama razvoja ljudskog kapitala u Bosni i Hercegovini”. Str. 16-17.

²³ Avdagić, E., (2008). “Obrazovanje odraslih kao podrška pripremi za životnu krizu izazvanu odlaskom u mirovinu.” *Obrazovanje odraslih*, No. 1. Str. 81-104.

postoje dobri razlozi, ali isto tako i neke manjkavosti. Prije svega treba naglasiti da se pouzdanost rezultata koji se dobijaju putem sličnih anketa dramatično povećala u prethodnih nekoliko godina pa se smatra da su ovakva istraživanja u naučnom smislu potpuno relevantna. Pozitivna strana korišćenja online anketa je prevashodno u činjenici da je ova metodologija, u poređenju sa direktnom ili telefonskom komunikacijom s ispitanicima – neuporedivo jeftinija. Takođe, online ankete tokom anketiranja obezbjeđuju impersonalizaciju i potpunu anonimnost za ispitanike²⁴ – što je izuzetno važno u BiH, gdje je povjerenje među građanima ekstremno nisko.²⁵ Negativne strane su što je često teško utvrditi pouzdan uzorak i reprezentativnost, pri čemu neki ispitanici prosto ne ispune upitnike zbog razloga koje je teško identifikovati. Stoga se predlaže da se ovakve ankete tretiraju ne kao reprezentativan već kao prigodan uzorak,²⁶ čega ću se u ovom radu pridržavati.

Radi stimulisanja učešća u anketi ispitanicima je ponuđena mogućnost da participiranjem osvoje nagradu u iznosu od 20 konvertibilnih maraka. U anketi je učestvovalo 228 ispitanika sa prostora Bosne i Hercegovine. Ispitanici su odgovarali na petostepenoj Likertovoj skali u rasponu između “potpuno se slažem” i “potpuno se ne slažem”. Upitnik se sastojao od ukupno 16 pitanja raspoređenih u dva dijela. U prvom dijelu (šest pitanja) nalaze se socio-demografski podaci: pol, uzrast, bračni status, stepen obrazovanja, prebivalište i radni status, što je prikazano u narednim tabelama. Drugi dio upitnika osmišljen je tako da utvrdi dva konstrukta: svjesnost o važnosti pohađanje i spremnost za učešće u programima obrazovanja odraslih, kao i upućenost u programe za obrazovanje odraslih. Neki od ajtema su formulisani u afirmativnom (pro-trait), a neki u negativnom (con-trait) obliku kako bi se izbjegla sugestivnost.

²⁴ Schonlau, M., Fricker, R. D., & Elliott, M. (2002), *Conducting Research Surveys Via E-Mail and The Web*, Santa Monica: Rand.

²⁵ Podaci UNDP-a, vidi: Rothstein, B., & Eek, D. “Political Corruption and Social Trust: An Experimental Approach”, *Rationality and Society*, Vol. 21, No. 1, 2009, pp. 81-112.

²⁶ Monette, D. R., Sullivan, T.J., & DeJong, C.R., (2008), *Applied Social Research: A Tool for the Human Services*, Belmont: Brooks. Str. 190-191.

Tabela 1.

Prikaz uzorka s obzirom na pol		
<i>Pol</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Žene	145	63,6
Muškarci	83	36,4
Ukupno	228	100

Tabela 2.

Prikaz uzorka s obzirom na uzrast		
<i>Uzrast</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
18-30	144	63,2
31-40	55	24,1
41-50	21	9,2
51-60	6	2,6
60 +	2	0,9
Ukupno	228	100

Tabela 3.

Prikaz uzorka s obzirom na bračno stanje		
<i>Bračno stanje</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Neoženjen/Neudata	148	64,9
Oženjen/Udata	80	35,1
Ukupno	228	100

Tabela 4.

Prikaz uzorka s obzirom na obrazovanje		
<i>Obrazovanje</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Osnovna škola	5	2,2
Srednja škola	86	37,7
Viša škola/fakultet	72	31,6
Trenutno studiram	55	24,1
Postdiplomski studij	10	4,4
Ukupno	228	100

Tabela 5.

Prikaz uzorka s obzirom na prebivalište		
<i>Prebivalište</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Federacija BiH	123	53,9
Republika Srpska	105	46,1
Ukupno	228	100

Tabela 6.

Prikaz uzorka s obzirom na radni status		
<i>Radni status</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Zaposlan(a) u državnoj firmi	48	21,0
Zaposlen(a) u privatnoj firmi	44	19,3
Nezaposlen(a) manje od 12 mjeseci	38	16,7
Nezaposlen(a) više od 12 mjeseci	98	43,0
Ukupno	228	100

Interpretacija podataka

Pitanja koja čine konstrukt 1 (Tabela 7.) ukazuju na izuzetnu svjesnost kod odraslih osoba o važnosti obrazovanja odraslih kao i o njihovoj spremnosti da učestvuju u programima za sticanje novih znanja i vještina. Tako se, na primjer, zanemarljivo mali broj ispitanika slaže sa stavom: “Moje formalno obrazovanje je završeno i besmisleno je da pohađam programe u kojima mogu steći nova znanja i vještine”, pri čemu se čak 90 posto ispitanika djelimično ili potpuno ne slaže sa ovakvim stavom. Praktično, apsolutna većina ispitanika potpuno se (85,5%) ili djelimično (11,4%) slaže sa stavom: “Učenje je nešto što čovjek treba raditi tokom cijelog života” dok je 63,2% ispitanika potpuno, odnosno 23,7% djelimično protiv stava: “Pohađanje obuka za sticanje novih znanja i vještina je obično gubljenje vremena”. Pri tome se manje od deset posto ispitanika potpuno ili djelimično slaže sa istim stavom. Oko stava “Za sticanje novih znanja i vještina uvijek vrijedi izdvo-

jiti novac” se potpuno slaže 57,0%, odnosno djelimično 36,8% ispitanika, što ostavlja zanemarljivo malu grupu neodlučnih i ispitanika koji se ne slažu. Prethodnom stavu po skoro identičnoj matrici korespondiraju odgovori na pitanje: “Radije ću provesti vrijeme sa prijateljima nego da ga izgubim na nekoj obuci ili treningu”, gdje se 60,5% ispitanika u potpunosti ne slaže, odnosno 32,9% djelimično. Na koncu, za nijansu drugačije stavove vidimo u slučaju pitanja: “Čovjek može biti dobar radnik ako ne usavršava svoja znanja i vještine” jer se 7,9% potpuno slaže, 19,7% djelimično slaže, pri čemu se dvije trećine ispitanika, tj. 29,8% djelimično, odnosno 38,6% potpuno ne slažu. Razlozi se vjerovatno kriju u iskustvu ispitanika koji pitanje posmatraju iz svoje specifične perspektive.

Tabela 7. - Svjesnost o važnosti i spremnost za učešće u obukama

Pitanje	U potpunosti se slažem	Djelimično se slažem	Ne znam	Djelimično se ne slažem	U potpunosti se ne slažem
Moje formalno školovanje je završeno i besmisleno je da pohađam programe u kojima mogu steći nova znanja i vještine.	2,2%	4,8%	3,1%	13,2%	76,7%
Pohađanje obuka za sticanje znanja i vještina je obično gubljenje vremena.	0,4%	8,3%	4,4%	23,7%	63,2%
Za sticanje novih znanja i vještina uvijek vrijedi izdvojiti novac.	57,0%	36,8%	1,3%	3,1%	1,7%
Učenje je nešto što čovjek treba raditi tokom cijelog života.	85,6%	11,4%	0,00%	0,4%	2,6%
Radije ću provesti vrijeme sa prijateljima nego da ga izgubim na nekoj obuci ili treningu.	0,00%	4,4%	2,2%	3,9%	60,5%
Čovjek može biti dobar radnik ako ne usavršava svoja znanja i vještine.	7,9%	19,7%	3,9%	29,9%	38,6%

Stavovi ispitanika o upućenosti u programe za obrazovanje odraslih nešto su drugačiji u odnosu na konstrukt 1, što se prije svega vidi u neodlučnosti ispitanika. Kako smo i očekivali, većina ispitanika je na pitanje “Državne institucije (škole, fakulteti, lokalna samouprava) obezbjeđuju dovoljno programa za sticanje znanja i vještina” odgovorila odrečno (potpuno se ne slaže 23,7%, a djelimično se ne slaže 39% ispitanika), dok je nešto više od četvrtine ispitanika odgovorilo potvrdno. Uzrok ovakvim stavovima možemo tražiti u tradicionalnom očekivanju naših građana da država treba rješavati sve velike probleme, ali i činjenici da uglavnom udruženja građana zaista nude određene programe za odrasle osobe. Odgovori ispitanika na komplementarno pitanje: “Programe za sticanje znanja i vještina obično nude nevladine organizacije (udruženja građana)” većim dijelom potvrđuju prethodno navedene rezultate. Naime, više od polovine ispitanika se potpuno ili djelimično slaže s ovim stavom (11,5 % i 42,5%), dok 32,9% ispitanika izjavljuje da ne znaju ko nudi programe za sticanje znanja i vještina. Prethodni podaci korespondiraju s Avdagićevim nalazima da u prosjeku jedna trećina ispitanika nema stav o programima za obrazovanje odraslih prosto zato što ne znaju ništa o njima,²⁷ i definitivno se potvrđuju na pitanju: “Programi obuka i treninga nisu preskupi”, gdje skoro identičan postotak (31,1%) ispitanika ne zna detalje o cijenama programa. Istovremeno, preko polovine ispitanika se djelimično (26,7%) ili potpuno (30,3%) ne slaže da su programi cjenovno pristupačni svim građanima. Sasvim je moguće da su ovakvi rezultat i posljedica permanentno loše socio-ekonomske situacije u BiH. Na koncu, ispitanici očekivano imaju heterogene stavove u vezi sa pitanjem: “Programi obuka su dostupni svima koji žele da ih pohađaju”, pri čemu su utvrđeni stavovi u relativno sličnom odnosu između onih koji se slažu i ne slažu, imajući u vidu podatak da 21,1% ispitanika ne zna odgovor na pitanje. Uzroci ovakvih stavova se najvjerojatnije kriju u socijalnoj podijeljenosti bh. društva na manjinu veoma imućnih i većinu osiromašenih građana.

²⁷ Avdagić, E., (2008). “Obrazovanje odraslih kao podrška pripremi za životnu krizu izazvanu odlaskom u mirovinu.” *Obrazovanje odraslih*, No. 1. Str. 81-104.

Tabela 8. – Upućenost u postojeće programe za obrazovanje odraslih

Pitanje	U potpunosti se slažem	Djelimično se slažem	Ne znam	Djelimično se ne slažem	U potpunosti se ne slažem
Državne institucije (škole, fakulteti, lokalna samouprava) obezbjeđuju dovoljno programa za sticanje znanja i vještina.	4,9%	25,8%	6,6%	39,0%	23,7%
Programe za sticanje znanja i vještina obično nude nevladine organizacije (udruženja građana).	11,5%	42,4%	32,9%	7,9%	5,3%
Programi prekvalifikacija u nova zanimanja nisu skupi.	1,3%	1,6%	31,1%	26,7%	30,3%
Programi stručnog usavršavanja u BiH su dostupni svima koji žele da ih pohađaju.	5,7%	3,7%	21,1%	26,7%	15,8%

Između konstrukta i nezavisnih varijabli nema statistički značajnih bivarijantnih korelacija. S obzirom na to da su konstrukti donekle slični, između njih postoji pozitivna slaba korelacija ($r=.161^*$, $p<0.01$). Između nezavisnih varijabli takođe postoje određene korelacije, pri čemu je starost – osim pola ispitanika – negativno slabo ili umjereno povezana sa svim ostalim varijablama, gdje je najveća umjerena korelacija sa bračnim stanjem ispitanika ($r=.494^{**}$, $p<0.01$). Bračno stanje ispitanika je pozitivno i slabo povezano sa obrazovanjem i radnim statusom.

Tabela 9.

	Pol	Starost	Bračno stanje	Obraz. status	Prebivalište	Radni status	Konstrukt 1	Konstrukt 2
Pol	1							
Starost	.124	1						
Bračno stanje	-.174**	-.494**	1					
Obrazovni status	-.048	-.148*	.200**	1				
Prebivalište	-.094	-.029	-.023	.006	1			
Radni status	.001	-.373**	.198**	.012	-.056	1		
Konstrukt 1	-.011	.008	.046	.056	-.059	.083	1	
Konstrukt 2	.002	.054	-.037	-.016	-.010	-.062	.161*	1

** . Korelacija je značajna na nivou 0.01.

* . Korelacija je značajna na nivou 0.05 level.

Imajući uvidu ograničenja koja nameću online ankete i relativno mali uzorak ispitanika, kao i činjenica da su na pitanja odgovarali ispitanici koji su bar elementarno informatički pismeni, rezultati iz prve grupe pitanja neminovno nameću zaključak da su odrasle osobe u BiH svjesne važnosti obrazovanja nakon završetka formalnog školovanja, smatrajući da je nužno ulagati u obrazovanje odraslih. Ovakvi podaci – čak i u siromašnoj zemlji kakva je BiH – potvrđuju Blaugovu postavku u skladu sa teorijom humanog kapitala da “ljudi često troše na sebe na različite načine, ne samo radi trenutnog uživanja, već i zbog budućih finansijskih i nefinansijskih povrata”.²⁸ Pojedinci su motivisani da razvijaju sopstvenu stručnost u određenoj oblasti na osnovu racionalne računice da će im takvo ulaganje donijeti povrat na uloženo. To se naročito odnosi na situacije kada pojedinci uviđaju da su neto beneficije od obrazovanja pozitivne, te prema tome odlučuju da dodatno investiraju u sopstveno usavršavanje.²⁹

S druge strane, upućenost građana u programe za sticanje novih znanja i vještina nije na zavidnom nivou. Uzroke dijelom možemo tražiti u nesređenom zakonodavnom okviru. Poznato je da oblast obrazovanja odraslih u

²⁸ Navedeno prema: Tight, M., (2004), *Key Concepts in Adult Education and Training*. London: RoutledgeFalmer. Str: 76.

²⁹ Greenaway, D., Upward R. & Wright, P. Ur. (2008). *Globalization and Labour Market Adjustments*, Basingstoke: Palgrave. Str. 99.

BiH nije regulisana na nivou države, a za sada samo u Republici Srpskoj od 2009. godine postoji Zakon o obrazovanju odraslih. Zakon se u posljednje dvije godine pokazao veoma korisnim za određene industrijske grane, iako je kroz njegovu primjenu utvrđen niz manjkavosti koje će se pokušati eliminisati donošenjem izmjena i dopuna Zakona u drugoj polovini 2011. godine. Na nivou Federacije BiH obrazovanje je suštinski relegirano na nivo kantona, što značajno komplikuje mogućnost harmonizovanog donošenja legislative koja bi bila usklađena na nivou Federacije BiH, kao i sa Republikom Srpskom. Čak i u Republici Srpskoj građani i privrednici raspolažu veoma šturim informacijama o postojanju Zakona, odnosno prednostima koje donosi. Ovo je dijelom razumljivo jer Zavod za obrazovanje odraslih RS – koji je direktno nadležan za ovu oblast – raspolaže ograničenim resursima za pokretanje kampanje usmjerene ka informisanju javnosti. Ovakvo stanje, zajedno sa socio-političkom atmosferom koja vlada u BiH unazad dvije decenije ukazuje na vjerovatnoću da će dostizanje EU benčmarka o 15-postotnoj uključenosti opšte populacije između 25-65 godina u doživotnom učenju u narednih 15-20 godina – ukoliko ne dođe do ozbiljnijeg pomaka u ovoj oblasti – biti teško ostvarivo.

Zaključak

Rame uz rame sa formalnim obrazovanjem, obrazovanje odraslih se potvrđuje kao ključan segment za podizanje konkurentnosti svjetskih privreda. Ovaj rad je kroz analizu percepcije građana u teorijskom i empirijskom smislu pokazao da nedvosmisleno postoji potreba za programima obrazovanja odraslih na bh. tržištu rada. Takođe je očigledno da se oblast obrazovanja odraslih mora rješavati sistemski, kako se ne bi dešavalo da i dalje tavori na “marginu obrazovne reforme”, pri čemu se škole obrazovanjem odraslih “bave usput”.³⁰ Građani su svjesni činjenice da sticanje znanja i vještina tokom života povećava šanse za očuvanje/dobijanje posla, a samim tim doprinosi njihovom boljem životnom standardu pa su spremni na odricanja u procesu sticanja novih znanja i vještina. U skladu s tim, građani obrazovanje odraslih doživljavaju kao nužan faktor za sopstveni razvoj. Istovremeno se pokazuje da mnogi građani nemaju dovoljno informacija o postojećim programima ili ih smatraju nedostupnim pa nije izvjesno da će obrazovanje odraslih kao ‘druga šansa’ za odrasle osobe biti adekvatno iskorišćeno. Tome naroči-

³⁰ Marjanović, Z., (2009). “Škole se obrazovanjem odraslih bave usput.” *Obrazovanje odraslih*, No. 2. Str. 77.

to doprinosi neadekvatan zakonski okvir u Federaciji BiH, dok su prednosti Zakona o obrazovanju odraslih u Republici Srpskoj nedovoljno iskorišćene.

U skladu sa preporukama EU nužno je da se sektor obrazovanja odraslih u BiH počne tretirati kao ključna oblast obrazovanja za podizanje konkurentnosti u globalno uvezanoj privredi, jer ako se postavi na zdrav temelj biće u stanju da pravovremeno odgovori na sve izraženiju potrebu za kvalifikovanim radnicima, kao i u smanjivanju ranjivosti grupa koje nisu dovoljno konkurentne na tržištu rada, poput mladih ili osoba pred penzijom. Slažem se s nekim autorima koji smatraju da će zemlje koje unapređuju svoj obrazovni sistem vjerovatnije promijeniti i ostale politike koje podstiču ekonomski razvoj.³¹ Stoga institucije i ustanove iz oblasti obrazovanja, na svim nivoima vlasti – uz privatne i javne firme koje se ne smiju amnestirati od odgovornosti – trebaju stimulisati zaposlene i nezaposlene da u kontinuitetu ulažu u lični razvoj, bez čega su sve privrede neizbježno osuđene na stagnaciju.

PERCEPTION OF ADULT EDUCATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

- Abstract -

Adult education is often described as a „second chance“ for adults to determine their knowledge level or to acquire new knowledge and skills in order to become more more competitive in the labour market. This paper presents the results of empirical research on the awareness of BiH citizens of the importance of adult education, adult education programmes and willingness to participate in those programmes. The results indicate that the majority is aware of the importance of adult education and is ready to participate in existing programmes in order to acquire new skills and knowledge. At the same time, citizens are insufficiently informed about the possibilities of adult education which is mostly manifested through hesitant attitudes. It is necessary to create an appropriate legal framework to facilitate the development of adult education at all state levels and to change the current attitude towards this field.

Key words: **adult education, citizen's perception, importance of adult education, investing in adult education, acquiring knowledge and skills.**

³¹ Krueger, A. B., & Lindahl, M., (2001) "Education for Growth: Why and for Whom?," *Journal of Economic Literature*, Vol. 39, Vol. 4. Str: 1131.

Literatura:

- **Abdi, A., & Kapoor, D.,** (2009), "Global Perspectives on Adult Education: An Introduction", u Abdi, A., & Kapoor, D., Ur, *Global Perspectives on Adult Education*, New York: Palgrave.
- **Avdagić, E.,** (2008). "Obrazovanje odraslih kao podrška pripremi za životnu krizu izazvanu odlaskom u mirovinu." *Obrazovanje odraslih*, No. 1. Str. 81-104.
- **Centar za politike i upravljanje** (2010), "Izveštaj o politikama razvoja ljudskog kapitala u Bosni i Hercegovini".
- **Connolly, H. & Gottschalk, P.,** (2006). "Differences in Wage Growth by Education Level: Do Less-Educated Workers Gain Less from Work Experience?," *IZA Discussion Papers* 2331, Institute for the Study of Labor (IZA).
- **Dahlman, C., Zhihua Zeng, D., & Wang, S.,** (2007), *Enhancing China's Competitiveness through Lifelong Learning*, Washington: World Bank.
- **Dustmann, C. & Meghir, C.,** (2001). "Wages, experience and seniority," *IFS Working Papers*, W01/01, Institute for Fiscal Studies.
- **DVV International,** (2008), "Razvoj i stanje učenja i obrazovanja odraslih – Nacionalni izvještaj Bosne i Hercegovine".
- **European Association for the Education of Adults,** (2006). "Adult Education Trends and Issues in Europe." http://ec.europa.eu/education/pdf/doc268_en.pdf.
- **Eurydice.** (2011), *Adults in Formal Education: Policies and Practice in Europe*. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency. http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/128EN.pdf
- **Greenaway, D., Upward R. & Wright, P. Ur.** (2008). *Globalization and Labour Market Adjustments*, Basingstoke: Palgrave.
- **Heckman, J. J., Lochner, L. J. & Todd, P. E.,** (2003). "Fifty Years of Mincer Earnings Regressions," *IZA Discussion Papers* 775, Institute for the Study of Labor (IZA).
- **Jarvis, P.,** (2004), *Adult Education and Lifelong Learning: Theory and Practice*, London: RoutledgeFalmer.
- **Knowles, M. S.,** (1980). *The Modern Practice of Adult Education: From Pedagogy to Andragogy*. Eaglewood Cliffs. NJ: Cambridge.
- **Krueger, A. B., & Lindahl, M.,** (2001) "Education for Growth: Why and for Whom?," *Journal of Economic Literature*, Vol. 39(4), Str: 1101-1136.
- **Marjanović, Z.,** (2009). "Škole se obrazovanjem odraslih bave usput." *Obrazovanje odraslih*, No. 2. Str. 77.
- **Monette, D.R., Sullivan, T.J., & DeJong, C.R.,** (2008), *Applied Social Research: A Tool for the Human Services*, Belmont: Brooks.
- **OECD,** (2010), "Investment Reform Index 2010: Monitoring Policies and Institutions for Direct Investment in South-East Europe".
- **Rothstein, B., & Eek, D.** "Political Corruption and Social Trust: An Experimental Approach", *Rationality and Society*, Vol. 21, No. 1, 2009, pp. 81-112.
- **Schonlau, M., Fricker, R. D., & Elliott, M.** (2002), *Conducting Research Surveys Via E-Mail and The Web*, Santa Monica: Rand.
- **Tight, M.,** (2004), *Key Concepts in Adult Education and Training*. London: RoutledgeFalmer.